

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА

У статті проаналізовано найбільш поширені класифікації методів навчання. З'ясовано, що доцільною у виборі методів викладання дисципліни «Полікультурна освіта майбутнього викладача вищого навчального закладу» є орієнтація на класифікацію, запропоновану Ю. Бабанським. Відповідно, охарактеризовано такі три групи методів: організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності. Представлено методи та прийоми навчання, рекомендовані нами для проведення тренінгу з розвитку критичного мислення.

Ключові слова: метод, прийом, класифікація методів навчання, полікультурна освіта.

Постановка проблеми. Важливою характеристикою майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу є володіння теоретичними знаннями з полікультурної освіти та практичними вміннями й навичками, необхідними для успішного виконання професійної діяльності. Тому ефективність процесу пізнання при вивченні дисциплін, спрямованих на полікультурну освіту майбутнього викладача вищого навчального закладу, має важливе значення і залежить від пізнавальної активності самого здобувача вищої освіти. Досягнення даної мети залежить не тільки від змісту навчання, але й від того, за допомогою яких методів і прийомів навчання здійснюється організація процесу полікультурної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою обґрунтування та характеристики найбільш ефективних методів та прийомів організації полікультурної освіти майбутнього викладача вищого навчального закладу нами було проаналізовано праці вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, обираючи методи для викладання дисципліни «Полікультурна освіта майбутнього викладача вищого навчального закладу», ми

орієнтувалися на класифікацію, запропоновану Ю. Бабанським [3], а також на праці Н. Морозової [1], Г. Щукіної [6] та інших науковців. У процесі розробки тренінгу з розвитку критичного мислення нами було використано праці таких зарубіжних науковців, як Бенжамін Блум (B. Bloom) [7], Роберт Тріон (R. Tryon) [8] та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні та характеристиці найбільш ефективних методів і прийомів організації полікультурної освіти майбутнього викладача вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Слово «метод» походить від грецького слова «methodos», що у перекладі означає шлях дослідження або пізнання, теорія, навчання [5, с. 364]. У філософському словнику поняття «метод» характеризується як спосіб досягнення мети, сукупність прийомів і операцій теоретичного і практичного освоєння дійсності, а також людської діяльності, організованої певним чином [2, с. 628].

Оскільки в нашому дослідженні мова йде про методи організації процесу полікультурної освіти, то будемо розуміти їх (методи) як систему цілеспрямованих дій викладача з організації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, метою якої є досягнення ними ціннісно-значимого рівня полікультурної освіти.

У педагогіці існують різні класифікації методів навчання, в основу яких покладено одну або декілька ознак. Найбільш відомими є класифікації методів навчання: 1) за джерелом передачі і характером сприйняття інформації (М. Верзілін, Є. Голант, Є. Петровський); 2) на основі дидактичних завдань, дана класифікація базується на послідовності здобуття знань на конкретному етапі заняття (М. Данілов, Б. Єсіпов); 3) за типом (характером) пізнавальної діяльності (М. Скаткін, І. Лернер); 4) поєднуюча методи викладання і відповідні методи навчання або бінарні методи (М. Махмутов); 5) за організацією і здійсненням навчально-пізнавальної діяльності (Ю. Бабанський).

Найбільш доцільною у виборі методів викладання дисципліни «Полікультурна освіта майбутнього викладача вищого навчального закладу» вважаємо орієнтацію на класифікацію, запропоновану Ю. Бабанським [3]. Дана класифікація методів навчання є відносно цілісною тому, що вона враховує всі основні структурні елементи діяльності (її організацію, стимулювання і

контроль). У ній комплексно представлені такі аспекти пізнавальної діяльності, як сприйняття, осмислення і практичне застосування. Вона враховує всі основні функції методів та розглядає їх (методи) у взаємозв'язку і єдності, вимагаючи їх оптимального поєднання. Насамкінець, запропонований Ю. Бабанським підхід до класифікації методів не виключає можливості доповнення його новими частковими методами сучасної вищої школи.

Враховуючи особливості класифікації методів навчання, за Ю. Бабанським, ми пропонуємо використовувати три групи методів у процесі викладання дисципліни «Полікультурна освіта майбутнього викладача вищого навчального закладу»: методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

Методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності. Так, за способом передачі та сприйняття інформації при вивченні дисципліни «Полікультурна освіта майбутнього викладача вищого навчального закладу» доречно використовувати словесні та наочні методи навчання. Зокрема, методом проведення лекційного заняття передбачено словесний виклад навчального матеріалу, що поєднує елементи розповіді з поясненнями, доказами, узагальненнями, висновками і опорою на демонстрацію слайдів, тобто з використанням наочного методу. Поєднання словесних і наочних методів зумовлене тим, що діалектичний шлях пізнання об'єктивної реальності передбачає застосування в єдності живого споглядання, абстрактного мислення і практики. Вчення І. Павлова про I і II сигнальні системи показує, що при пізнанні явищ дійсності вони повинні застосовуватися у взаємозв'язку. Сприйняття через першу сигнальну систему має органічно поєднуватися з оперуванням словом, з активним функціонуванням другої сигнальної системи.

За логікою передачі та сприйняття інформації в лекціях, залежно від теми, використовується як індуктивний, так і дедуктивний методи викладу змісту основної її частини. Наприклад, інформаційна лекція № 3 передбачає виклад матеріалу за допомогою індуктивного методу, а саме: від аналізу часткового поняття «парадигма» до узагальненого визначення

сутності сучасної парадигми як методологічної основи дослідження проблеми полікультурної освіти майбутніх викладачів.

Використання індуктивного методу навчання особливо корисне тоді, коли матеріал має переважно фактичний характер або пов'язаний із формуванням понять, зміст яких можна з'ясувати лише в ході індуктивних міркувань. Індуктивний метод розвиває здібності до дослідницької діяльності. Мінус індуктивного методу навчання полягає в тому, що він вимагає більшого часу на вивчення нового матеріалу, ніж дедуктивний. Він меншою мірою сприяє розвитку абстрактного мислення, оскільки спирається на конкретні факти. Дедуктивний метод оптимізує освоєння навчальної інформації, активізує абстрактне мислення. Проте, не варто застосовувати тільки дедуктивний метод, доцільно раціонально поєднувати обидва методи.

Залежно від форми організації процесу полікультурної освіти (семінари або самостійна робота) та ступеня управління навчальною роботою використовуються методи самостійної роботи та методи роботи під керівництвом викладача. Зокрема, семінари передбачають колективне обговорення теоретичних питань курсу під керівництвом викладача. Успішність семінару багато в чому залежить від організаційних умінь викладача, а також від уміння керувати дискусією з метою практичного засвоєння теоретичного матеріалу. Розробляючи тему семінару, викладач заздалегідь готує питання для обговорення та ознайомлює з правилами проведення дискусії. У процесі заняття викладач робить окремі зауваження, уточнює основні положення доповіді здобувачів вищої освіти, фіксує протиріччя в міркуваннях тощо.

Методи самостійної роботи здобувачів передбачають виконання певної діяльності без безпосереднього керівництва викладача. Самостійна робота виконується як за завданнями викладача при опосередкованому управлінні нею, так і за власною ініціативою, без вказівок і інструктажу викладача.

Використання методу самостійної роботи в процесі вивчення дисципліни «Полікультурна освіта майбутнього викладача вищого навчального закладу» (роботи, яка не передбачає явного керівництва з боку викладача) має важливе значення, адже дана дисципліна є спеціальним курсом з обмеженою кількістю годин. Концентрований зміст курсу вимагає

значної самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Метод самостійної роботи використовується в різних формах організації процесу розвитку полікультурної компетентності. Це самостійна робота здобувачів вищої освіти в процесі підготовки до семінару, до самостійної роботи (як форми організації навчального процесу), до поточного, тематичного та підсумкового контролю, у процесі підготовки рефератів на задану тему тощо.

Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Структурно-функціональна модель полікультурної освіти майбутнього викладача вищого педагогічного навчального закладу передбачає наявність у ній такої складової як мотивація, оскільки будь-яка діяльність буде більш ефективною, якщо при цьому в особистості є сильні, внутрішні мотиви, що викликають бажання діяти активно, з повною віддачею, долати труднощі, несприятливі умови та інші обставини, наполегливо прагнучи досягнення поставленої мети. Все це має пряме відношення до здобуття ціннісно-значимого рівня полікультурної освіти в процесі вивчення дисципліни «Полікультурна освіта майбутнього викладача вищого навчального закладу», яке буде більш успішним, якщо у здобувачів вищої освіти формувати позитивне ставлення до навчання, розвивати у них пізнавальний інтерес, потребу в досягненні ціннісно-значимого рівня, почуття обов'язку, відповідальності та інші мотиви навчання. Для того, щоб сформувати або розвинути такі мотиви, рекомендується використовувати всі доступні методи організації та здійснення навчальної діяльності – словесні, наочні і практичні, репродуктивні і пошукові, індуктивні і дедуктивні, а також методи самостійної навчальної роботи, адже кожен із цих методів організації навчально-пізнавальної діяльності, окрім інформативно-навчального, має ще й мотиваційний вплив. Однак, враховуючи наявність методів спеціально спрямованих на формування позитивних мотивів навчання та стимулювання пізнавальної активності, вважаємо за необхідне в процесі викладання даної дисципліни зробити акцент на методах стимулювання пізнавального інтересу.

Дослідження Н. Морозової та Г. Щукіної, присвячені проблемі формування пізнавального інтересу, показують, що інтерес у всіх його видах і на всіх етапах розвитку

характеризується принаймні трьома обов'язковими моментами: позитивною емоцією по відношенню до діяльності, наявністю пізнавальної сторони цієї емоції, наявністю безпосереднього мотиву, що йде від самої діяльності [1, с. 6]. Це означає, що в процесі навчання важливо забезпечувати виникнення позитивних емоцій по відношенню до навчальної діяльності, до її змісту, форм і методів здійснення. Основним джерелом інтересів до самої навчальної діяльності є перш за все її зміст. Для того, щоб зміст здійснював особливо сильний стимулюючий вплив, він повинен відповідати цілому ряду вимог, сформульованих у принципах навчання (науковість, зв'язок із життям, систематичність і послідовність, комплексний освітній, виховний і розвиваючий вплив і т. ін.). Окрім цього, можна використовувати спеціальні прийоми, спрямовані на підвищення стимулюючого впливу змісту навчання. Це, насамперед, створення ситуації новизни, актуальності вивчення проблеми полікультурності, наближення змісту до явищ суспільно-політичного внутрішнього і міжнародного життя. З цією метою варто використовувати спеціальні приклади, факти, ілюстрації, які викликають особливий інтерес у всієї громадськості країни, публікуються у пресі, повідомляються в засобах масової інформації. Окремі приклади вже наведено у змісті розроблених нами лекцій. Все це дозволить здобувачам вищої освіти більш глибоко усвідомити важливість, значимість питань полікультурної освіти.

Методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності. Як ми зазначали вище, однією з форм організації полікультурної освіти є контрольні заходи. Програма навчальної дисципліни «Полікультурна освіта майбутнього викладача вищого навчального закладу» передбачає поточний, тематичний і підсумковий контроль. У ході проведення контрольних заходів ми пропонуємо використовувати усні та письмові методи контролю.

Усний контроль здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. Індивідуальне опитування передбачає відповідь здобувача вищої освіти на запитання викладача, що дає можливість визначити рівень засвоєного матеріалу окремим здобувачем вищої освіти. Фронтальне опитування передбачає підбір викладачем серії логічно пов'язаних між собою питань і

постановку їх перед усією аудиторією.

Письмовий контроль здійснюється шляхом проведення модульних контрольних робіт. У методичних рекомендаціях до спеціального курсу нами було запропоновано по два варіанта питань модульних контрольних робіт. Письмові модульні контрольні роботи включено до програми курсу. На кожну таку роботу відводиться по 2 академічні години.

Важливим, на наш погляд, при вивченні розробленої дисципліни є самоконтроль майбутніх викладачів вищих педагогічних навчальних закладів. Із цією метою в методичних рекомендаціях до дисципліни в кінці кожного змістового модуля нами запропоновано питання для самоконтролю. Це дозволить розвивати у здобувачів вищої освіти навички самоконтролю за рівнем засвоєння навчального матеріалу, вміння самостійно знаходити допущені помилки, неточності та здатність усувати виявлені прогалини.

У кожній із трьох груп методів можна прослідкувати взаємодію між тим, хто навчає (викладач), і тим, хто навчається (здобувач вищої освіти). Організаторський вплив викладача поєднується із здійсненням і самоорганізацією діяльності здобувачів вищої освіти. Стимулюючий вплив викладача сприяє розвитку мотивації навчання у здобувачів вищої освіти, тобто внутрішнього стимулювання навчання. Контролюючі дії викладача поєднуються з самоконтролем здобувачів вищої освіти.

Зазначимо, що в процесі викладання полікультурної освіти велике значення має використання нових або вже відомих педагогічній науці, але реконструйованих, методів і прийомів навчання, які могли б забезпечити ефективність процесу навчання. Такі методи часто складно класифікувати, проте вони широко й успішно використовуються в освітньому процесі вищої школи. Увага до нововведень зумовлена, перш за все, потребою досягнення стійкого інтересу з боку майбутніх викладачів до дослідження проблеми полікультурної освіти. Так, у процесі проведення тренінгу з розвитку критичного мислення ми пропонуємо використання таких методів і прийомів навчання: метод кластерного аналізу; прийом використання запитань, які допомагають розвивати критичне мислення («Ромашка Блума»); прийоми аналізу якості інформації (розмежування суджень,

припущень і тверджень; прийом використання технології ефективного читання (INSERT)) тощо.

Метод кластерного аналізу (від англ. Cluster – скупчення) – об'єднання декількох однорідних елементів, яке може розглядатися як самостійна одиниця, що має певні властивості. Вперше термін «кластерний аналіз» запропоновано математиком Р. Тріоном (R. Troup) у 1939 році [8]. Суть кластерного аналізу полягає в тому, щоб за допомогою ключових слів (кластерів) створити асоціативні ланцюжки. Даний метод сприяє розвитку асоціативного та просторового мислення, уяви, пам'яті, формує вміння структурувати матеріал та формулювати проблему, застосовується для стимуляції пізнавальної діяльності.

Прийом використання запитань, які допомагають розвивати критичне мислення («Ромашка Блума»). Одним із прийомів осмислення інформації є постановка запитань до тексту і пошук відповідей на них. «Ромашка Блума» – це система запитань, заснована на створеній відомим американським психологом Б. Блумом (B. Bloom) таксономії запитань [7]. Б. Блум виокремлює шість типів запитань: прості запитання, уточнюючі, пояснюючі, оцінюючі запитання, творчі і практичні (див. рис. 1).

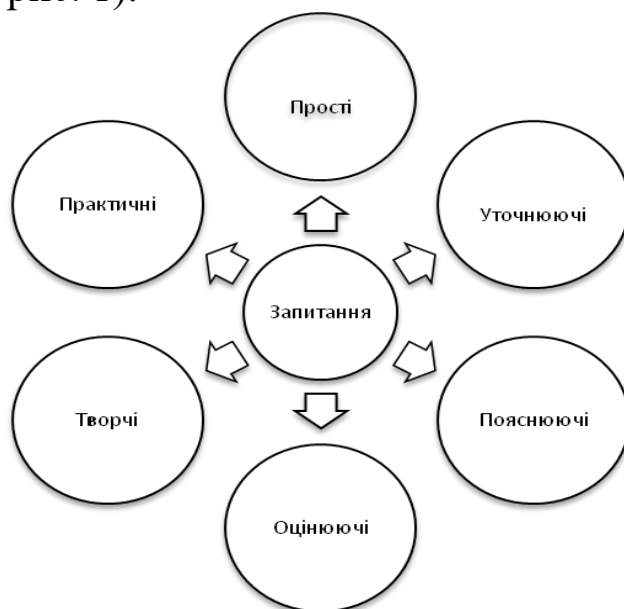

Рис. 1. Ромашка Блума

Прості запитання (перевіряють знання тексту), уточнюючі запитання (виводять на рівень розуміння тексту), пояснюючі

запитання (використовуються для аналізу текстової інформації), оцінюючі запитання (спрямовані на виявлення критеріїв оцінки явищ, подій, фактів), творчі запитання (передбачають синтез отриманої інформації) і практичні запитання (спрямовані на встановлення, на пошук зв'язку між теорією і практикою).

Прийоми аналізу якості інформації. Одним із способів критичного аналізу текстів є розмежування суджень, припущень і тверджень. Розрізнення даних понять широко застосовується в галузі юриспруденції. Зокрема, російський науковець, дійсний член Гільдії лінгвістів-експертів із документаційних та інформаційних спорів О. Галяшина дає таке визначення вищеназваним поняттям:

1) власна думка – це оцінююче судження, яке вербально виражається за допомогою спеціальних маркерів (оцінюючих слів і конструкцій), що відображають чинсь суб'єктивну точку зору;

2) припущення – це різновид власної думки (судження), яка також вербально виражається за допомогою спеціальних маркерів, таких як невпевненість і сумнів співрозмовника у достовірності повідомлюваної ним інформації;

3) твердження про факт чи подію – це висловлювання, у якому інформація про факт (стан справ) або дії будь-яких осіб (подій) дається в словесній формі, в якості присудка і розуміється аудиторією як важлива, нова. Вона відображає справжній (істинний) стан справ, незалежно від сприйняття, осмислення, ставлення автора. Граматично твердження про факт або подію відображається через показники об'єктивної модальності (у формі дійсного способу) і розпізнається в тексті за допомогою відсутності маркерів суб'єктивної модальності, оцінюючих слів і конструкцій та інших показників, що виражають невпевненість, сумнів автора в достовірності повідомлення. Твердження може містити конструкції, що підкреслюють достовірність повідомлення (наприклад, відомо, достеменно, точно, фактично і т. ін.).

4) оцінююче твердження – це висловлювання, яке містить інформацію суб'єктивно-оцінюючого характеру [4, с. 188].

Ще одним прийомом розвитку критичного мислення є використання технології Інсерт (INSERT) або інакше – технології ефективного читання. Авторами прийому є вчені Д. Воган і Т. Естес. Пізніше прийом модифікували К. Меридіт, Д. Стілл і

Ч. Темпл, які запропонували використовувати «Insert» у технології критичного мислення. Назва прийому є аббревіатурою: interactive noting system for effective reading and thinking (інтерактивна пізнавальна система для ефективності читання і мислення).

Використання прийому відбувається в такій послідовності:

1. Читання тексту із застосуванням спеціальних символів. Під час читання тексту необхідно робити позначки спеціальними символами (див. табл. 1):

Таблиця 1

Спеціальні символи для роботи з текстом

Символ	Значення
✓	я це знаю
+	Це нова інформація для мене
–	Я думав інакше, це суперечить тому, що я знав
?	Це мені не зрозуміло, потрібні пояснення, уточнення

2. Заповнення таблиці. Результати заносяться у таблицю (див. табл. 2):

Таблиця 2

✓	+	–	?
Тезисно записуються вже відомі терміни і поняття, які зустрічаються в тексті.	Відмічається все нове, що стало відомо з тексту.	Відзначаються протиріччя. Тобто, наголошується на тому, що йде врозріз зі знаннями і переконаннями.	Перераховуються незрозумілі моменти, ті, що вимагають уточнення або питання, що виникли під час читання тексту.

3. Читання таблиці. Прочитане обговоренню не підлягає.

4. Повторне читання тексту (етап осмислення). На цьому етапі таблиця може доповнюватись, тексти в колонках мінятися місцями.

5. Рефлексія. На даному етапі обговорюються записи, занесені в таблицю. Аналізується процес накопичення знань.

Висновки. Обрані форми і методи організації полікультурної освіти були використані нами в науково-методичному забезпеченні процесу полікультурної освіти майбутніх викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, що дозволить досягти максимальних результатів. Проте, ми не наполягаємо на використанні лише запропонованих нами форм і методів навчання при вивченні спеціального курсу «Полікультурна освіта майбутнього викладача вищого навчального закладу» або інших дисциплін, спрямованих на полікультурну освіту, а залишаємо за викладачами можливість творчого підходу до процесу викладання.

Список використаної літератури

1. Морозова Н. Г. Учителю о познавательном интересе / Наталья Григорьевна Морозова // Педагогика и психология. – 1979. – № 2 – С. 21-24.
2. Новейший философский словарь / [сост. и главн. науч. ред. А. А. Грицанов]. – 3-е изд., исправл. – Минск : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
3. Педагогика : учебное пособие [для студентов пед. ин-тов] / под ред. Ю. К. Бабанского. – Москва : Просвещение, 1983. – 608 с.
4. Спорные тексты СМИ и судебные иски: Публикации. Документы. Экспертизы. Комментарии лингвистов / под ред. проф. М. В. Горбаневского. – Москва : Престиж, 2005. – 200 с.
5. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – Москва : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
6. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе : учебн. пособие [для пед. ин-тов.] / Г. И. Щукина. – Москва : Просвещение, 1979. – 160 с.
7. Bloom B. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain / Benjamin S Bloom. – New York : Longmans, Green and Co, 1956. – 207 p.
8. Tryon R. C. Cluster analysis / Robert Choate Tryon. – London : Ann Arbor Edwards Bros, 1939. – 139 p.

Leila Sultanova

METHODS AND TECHNIQUES FOR ORGANIZATION OF MULTICULTURAL EDUCATION OF FUTURE TEACHER

The important characteristic of the future teacher in the higher pedagogical educational institution is theoretical knowledge of multicultural education and practical skills necessary for the successful professional activity. Therefore, the efficiency of the cognition process when studying disciplines aimed at multicultural education of the future teacher in the higher educational institution is essential and depends entirely on the cognitive activity of the student. The achievement of this goal depends not only on the content of studies but also on the fact what methods and techniques of teaching are chosen for the organization of the process of multicultural education.

We have analyzed most common classifications of teaching methods. We have found that the classification proposed by Yu. K. Babanskiy is appropriate in the choice of teaching methods for the discipline "Multicultural Education of the Future Teacher in the Higher Education Institution". Accordingly, we have selected and characterized the following three groups of methods: methods for the organization and conducting of the educational and cognitive activity; methods for the stimulation and motivation of the educational and cognitive activity; methods for control and self-control of the educational and cognitive activity. In addition, we have worked on the training in the development of critical thinking that involves the use of such methods and techniques as: the method of cluster analysis; the method of the use of questions which helps to develop critical thinking («Bloom's Camomile»); techniques for the analysis of information quality (separation of judgments, assumptions and assertions; use of technology of effective reading (INSERT), and the like.

Keywords: *method, technique, classification of teaching methods, multicultural education.*

References

1. Morozova, N. G. (1979). Teacher of cognitive interest [Teacher of cognitive interest]. *Pedagogika i psihologija*, 2, 21-24.
2. Gricanov, A. A. ed. (2003). *Novejshij filosofskij slovar* [The newest philosophical dictionary]. Minsk: Knizhnyj Dom, 1280.
3. Babanskiy, Yu. K. (1983). *Pedagogika* [Pedagogy]. Moscow: Prosveshhenie, 608.
4. Gorbanevskiy, M. V. ed. (2005). *Spornye teksty SMI i sudebnye iski: Publikacii. Dokumenty. Jekspertizy. Kommentarii lingvistov* [Controversial media texts and lawsuits: Publications. Documentation. Examinations. Comments by linguists]. Moscow: Prestizh, 200.
5. Ilichev, L. F., Fedoseev, P. N., Kovalev, S. M., Panov, V. G. Eds. (1983). *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Sovetskaya entsiklopediya, 840.
6. Shhukina, G. I. (1979). *Aktivizatsiya poznavatelnoy deyatel'nosti uchashchikhsya v uchebnoy protsesse* [Activation of the cognitive activity of students in the learning process]. Moscow: Prosveshhenie, 160.
7. Bloom B. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain*. New York: Longmans, Green and Co, 207.
8. Tryon, R. C. (1939). *Cluster analysis*. London: Ann Arbor Edwards Bros, 139.

Одержано 17.09.2017 р.